

дијалектичке методе види у извесном њиховом одговарању одређеним моментима или стањима друштвене стварности чије социолошко објашњење треба само да припреми примена ових поступака.

Али, кад треба да заузме општи филозофски став, кад треба принципијелно да окарактерише дијалектику као методу, он јој одриче могућност да буде истовремено и емпиристичка, радикална, бескомпромисна и материјалистичка. Ту он уствари понавља на свој начин стару тезу грађанских филозофа да су дијалектика и материјализам неспојиви, тезу коју је, например, заступао Берђајев и коју је ту скоро обновио Густав Ветер, томиста, идеолог католичке цркве.

Уствари неспојиви су стари, груби, механицистички, контемплативни материјализам и дијалектика, чија стварна отвореност и бескомпромисност су директно противречни тежњи да се материјална стварност, која је у сталном развоју, угура у један затворен, тобоже апсолутно истинит филозофски систем. Ово утолико пре није могуће што се само научно сазнање, на коме мора бити заснована једна заиста материјалистичка дијалектика, непрестано развија. Утолико је Гурвич у заблуди кад не види да се дијалектички материјализам битно разликује од досадашњег класичног материјализма.

Али, с друге стране, његово инсистирање на бескомпромисности дијалектике која треба да је стално окренута искуству, пракси, друштвеној стварности, када ово инсистирање ослободимо од релативистичког плурализма и хиперемпириског методологизма, јесте нешто позитивно што може да покрене у прогресивном правцу савремену теориску социолошку мисао. Најзад, Гурвичево залагање за једну такву дијалектику која се неће задовољавати само општим, интегралним прокламацијама, него ће ући у конкретну анализу са циљем да што више диференцира различите типове и случајеве дијалектичких закона и методолошких принципа, такво залагање може позитивно да утиче и на даљу разраду материјалистичке дијалектике.

Др. Михаило В. Поповић

КАРЛ МАРКС О „УСТАВНОЈ МОНАРХИЈИ“ КОД СРБА

Средином XIX века Карл Маркс, у својим дописима америчком листу *Њујорк Трибјуну*, поред других савремених политичких проблема, разматрао је, у оквирима такозваног „Источног питања“, и став великих сила према Турској, која се тада, по Марксовим речима, налазила „у стању трулења“. — Коментаришући, углавном, политику Русије, Аустрије и Енглеске — од којих су прве две тежиле за њеном поделом, а трећа за одржањем *status-quo-a*, што значи и балканских народа у турском ропству, — Маркс се дотакао и положаја Срба и Србије у склопу те политике. — Тако, поред других напомена о Србима (који „имају своју историју, своју литературу“) — Маркс је написао 1853 и то да Срби „за своју унутрашњу неза-

висност имају да захвале једанаестогодишњој храброј борби против непријатеља који је бројно много надмоћнији“, мислећи притом на српске устанке против Турака почетком XIX века. — Међутим, да би Србија, по Марксовом мишљењу, могла „да утврди свој самосталан положај као хришћанска држава морала је узети од Западне Европе њене политичке институције, њене школе, њена научна знања, њене индустријске изуметке“, „чиме се“, како даље Маркс наводи, — „и објашњава та аномалија да је Србија, иако под руским патронатом, још од свог ослобођења уставна монархија“ (1).

Како је Србија средином XIX века била вазална кнежевина у оквиру Турске, са уставом додељеним од Порте 1838 уз сагласност Русије, која је, преко својих претставника, утицала нарочито на формулисање одредаба о установи Савета, — то би се поводом ових Марксових напомена могло поставити неколико питања интересантних, можда, и за њену уставну и државноправну историју.

Једно од тих питања би било — шта је Маркс подразумевао под уставном монархијом „од ослобођења“, с обзиром на вазални положај Србије у време његових дописа, а што је Марксу било добро познато? — Затим, како треба схватити Маркову констатацију да је „уставна монархија“ код Срба претстављала „аномалију“? — И посебно — како треба схватити објашњење те „аномалије“ презимањем институција, односно тековина Запада?

1. — Пошто је већи део територије настањен Србима био ослобођен од Турака за време Првог српског устанка (1804—1813) — када се и питање организовања нове власти неодложно постављало — могло би се претпоставити да је и Маркс почетак стварања „уставне монархије“ код Срба везивао за исти период. — У том случају, ово би се подударало и са ставом неких старијих, као и неких савремених српских писаца, који су исто тако сматрали да је у Србији, још у то доба, заснована монархија, не само спонтаним развिकом ослободилачке борбе, већ и извесним „актима“, који су, наводно, имали „уставни карактер“ (2).

Првим „актом“, који је донет 14 децембра 1803, одиста се и регулише питање „врховне власти“ у устаничкој Србији и однос те власти према три године раније основаном „Правитељствујушћем Совјету“, коме је првобитно била намењена улога главног политичког органа. По првом, од свега два одељка колико је садржао акт, — „Совјет Народни, сви ко:анданти, војводе, кнезови и сав народ“ — признају Карађорђа и „његово законо потомство“ за првог врховног српског „предводитеља“, коме обећавају верност и покорност. Са своје пак стране Карађорђе је обећао да ће „за сав народ отеческу бригу носити и Совјет народни за врховни земље суд препознавати“. — У другом одељку се истиче да ће Карађорђе — „све за-

(1) Карл Маркс: „Шта ће бити од Турске у Европи?“ — (Чланак објављен у „Борби“, органу социјалне демократије — уредник Д. Туцовић, св. 6, 16 марта 1910).

(2) Примера ради могу се навести Стојан Новаковић: Уставно питање и закони Карађорђевог времена. Београд, 1907; Јаша Продановић: Уставне борбе у Србији. Београд, 1936; др. Драг. Јанковић: Историја државе и права Србије XIX века. Београд, 1955.

повести“ издавати преко Совјета и „у договору са Совјетом“. Акт су потписали, прво, чланови Совјета а испод тога и Карађорђе као „Врховни ком. и предводителј сербског народа“ (Ст. Новаковић: *op cit.*, стр. 47—48).

Како писмени споразум између Карађорђа и Совјета није ступио на снагу услед унутрашњих односа и несрећног ратовања са Турцима у том периоду, 1809, то се регулисање овог најважнијег политичког питања и даље постављало. После завршеног ратовања 1811, Карађорђе је сазвао скупштину 1 јануара, једну од најважнијих из времена Првог устанка, готово искључиво зато да би се ово питање окончао. И заиста, тада је на скупштини донето поново неколико одлука за које се мисли да су исто тако имале „уставни карактер“ и да је њима регулисано и питање „монархиске власти“ у Србији.

Скупштина је отворена посебном Карађорђевоом „беседом“ („престоном“), којом се устаничка Србија стављала под моћну заштиту „руског императора“ („који покровитељствује, заштићава и у благополучију нас и потомке наше утврдити објешчава“). — Другим говором, критикујући старешине због непоштовања одлуке донете 1808 и штетног држања и недисциплине у току устанка, — Карађорђе је затражио од скупштине „одговор закључителни“ да он „у будуће“ — „внутреност земље“ и „устројство заводи“. — На овај захтев донето је „решителноје закљученије“, прво, од стране Правителствујушег Совјета, којим се чланови Совјета, потврђујући акт од 1808, поново закљичу на „верност“ и „покорност“ Карађорђу и „његовим законим потомком“ и обећавају да никада „о постављенију другог верховног вожда, докле се он и његово потомство налази“ неће „ни мислити, ни говорити, нити пак трпити да који спомене“. — Затим, уследила је готово истоветна прокламација и од стране („доле потписатих“) — команданата, војвода и кнезова, тако исто уз заклетву да ће и они Карађорђу и „његовим законим потомком“ — „свагда и у свако време [...] верни и покорни бити“, као и да никада „о постављенију другог верховног вожда, докле је он жив и његово племе“, неће мислити. Акт су потписали, присутни на скупштини, сви најпознатији народни поглавари тога времена — осим двојице отсутних великих војвода Источне Србије — Миленка Стојковића и Петра Добрњца, најјачих опозиционара.

У наставку исте скупштине, а у духу претходних закључака и саобразно овлашћењима датим врховном војду — да он сам у земљи „устројство заводи“ — Карађорђе је донео акт и о образовању прве српске „владае“ („попечитељства“), са шест „министара“ („попечитеља“), који би дошли на чело одговарајућих ресора — иностраних послова, војног, просвете итд., као и о реорганизацији Совјета, у који би ушли „попечитељи“, уз друге „совјетнике“ које би, исто тако, поставио Карађорђе.

Остављајући по страни ову као и друге необично важне одлуке скупштине („Народног Собранија“) од 1811 о успостављању „државног уређења“ у Србији, — треба напоменути да се супротно уставима на Западу који, почев од француског револуционарног

устава, ограничавају власт монарха, уз прокламовање одредаба и о „правима човека и грађанина“, — у Србији, где је феудални поредак најрадикалније отстрањен са победом над Турцима, — је успостављена монархија, и то, према стилизацији одлука, — са могућношћу завођења патријархалног деспотизма „предводитеља“, и докле практикованог од стране Карађорђа. Обострана обећања и заклетве дате на скупштини у ратним околностима и без јаке буржоазije нису могла имати већег значаја. — Одлука, пак, о реорганизацији Совјета са постављањем совјетника — пре него што је питање ослобођења земље окончано — искључила је народ из политичког живота, који није више могао, макар и преко *изабраних* претставника из својих нахија у Совјету, имати удела у управљању земљом.

Према томе, да ли је онда у Србији већ у Првом устанку одишта успостављена „уставна монархија“ у наглашеном смислу, тј. у духу уставности заведене на Западу у сличним револуцијама током XIX века? — Узев изоловано збивања у Србији, као процес фактичког стварања државе, пошто је континуитет турског државноправног поретка био прекинут, и уз схватање да се уставима у првом реду регулише питање организације врховне власти, — одлуке скупштине од 1811, као и Совјета, — два најважнија политичка форума и органа власти на слободној територији, — могле би имати и „уставни карактер“, те према томе, и само признање Карађорђа (и „његово законско потомство“) за врховног господара — као акт којим се регулише облик владавине и успоставља монархија. — То што је „уставним актима“ пре заведена *апсолутна монархија* — јер се сва власт предаје Карађорђу — може се објаснити изузетним историским околностима, у свакој земљи друкчијим, како каже Маркс. — У сваком случају, у Србији у много чему друкчијим од оних на Западу — а које су омогућиле не само завођење строгог централизма и монархије, већ и „владаочевог“ деспотизма. Осим тога, с обзиром на циљеве устаничке борбе и успехе постигнуте устанком, а нарочито имајући стално у виду промене настале у друштвеним и економским односима са укидањем турског феудално-спасхиског система — ово је у Србији могло бити прихваћено само као *привремено решење*. Доцније политичке борбе — за ограничење власти владара, за уставност и за парламентаризам, којима је био испуњен читав XIX век, а што је неоспорно и Маркс имао у виду — то и доказују. И Маркс, критикујући у истом чланку политику Русије према балканским народима и наметање таквог њеног „владајућег система“, који је, — „уколико није комбинован са феудалним институцијама“, — „једна милитарна окупација“, — додаје да ако „ко мисли да такав један систем одговара и југословенском карактеру тај нека погледа историју Србије од 1804 године. Карађорђа, оснивача српске независности, народ је напустио (3), а Милоша Обреновића, који је обновио независност најурio из земље уз грдњу и псовку; зато што су обојица покушали да уведу руско-аутократски

(3) Поводом Карађорђевог убиства у Србији 1817 није забележен никакав протест у народу.

систем, са његовим пратилицама: корупцијом, полумилитарном бирократијом и пашинском експлоатацијом“.

2. — Међутим, у одређивању историских околности које су највише утицале на стварање облика владавине и одређеног државног уређења, посебно у револуционарним временима, није тешко погрешити услед компликованости односа и догађаја. Утолико пре се то може десити кад је у питању Србија, где су и оружане борбе још трајале, где су и „државна власт“ и све установе биле у зачетку, пошто је привременим прекидом ослободилачког рата 1813 цео процес у том правцу нагло заустављен. Али, и поред тога, за неке се околности може са више сигурности претпоставити да су имале пресуднијег утицаја на стварање монархије у Србији, кад је континуитет турског државноправног поретка био прекинут. Те околности би биле — поред промена насталих са успехом устаничке борбе — спољна интервенција у унутрашње односе у Србији за време устанка, патријархалност српског друштва и наслеђени локалитети, тј. традиција локалне самоуправе из времена турске владавине, — као и идеолошки утицај школованих Срба из Угарске, који су на интелектуалном плану помагали успостављање новог државног уређења у Србији.

Како Први српски устанак од самог свог почетка није претстављао интерни догађај, већ проблем од међународног значаја, посебно услед сплета свих оних односа око „Источног питања“, чије се решавање са великом заостреношћу тада постављало, — то и борба Срба против Турака, те према томе и унутрашњи развитак Србије, нису могли остати без утицаја са стране и без стране интервенције. И, пошто је српски устанак избио на оном подручју за које је царска Русија била непосредно заинтересована, то су отуд и дошли и прво мешање и прва интервенција, — ако се запостави мање важно држање Аустрије у току устанка, као и узалудан покушај аустријских претставника да на почетку измире устанике са Портом.

Дајући Србима моралну и материјалну подршку у борби против Турака, а стављајући их потпуно под своју заштиту од краја 1806 кад јој је Турска објавила рат, — Русија је, да би осигурала своје интересе на Балкану — у том моменту што сигурнију победу над Турском — морала интервенисати у циљу завођења таквог поретка у коме би могла имати пуну политичку оријентацију Србије према Русији, важну за остварење руских политичких циљева према Турској. Србија би у том случају била погодан бастион за продирање Русије на Балкан, поред тога што је претстављала и један јак ратни фронт према Турској. — Отуд је са те стране морала доћи и идеја о оснивању „Правитељствујушћег Совјета“, у коме би биле заступљене све ослобођене нахије преко својих најугледнијих изабраних претставника, и који би вршио функцију главног органа власти уместо Карађорђа, несигурног за Русију, према мишљењу руских претставника, у својим тежњама за неограниченом влашћу.

Међутим, без обзира каква је мотивација дата у образложењу потребе оснивања Совјета од стране руских дипломата првој срп-

ској делегацији, која је на почетку устанка посетила Русију на челу са протом Матијом Ненадовићем — само његово осивање проишло је из одређених прилика и односа у Србији. Ти односи су наметали централизацију власти на догле расцепканој територији на нахије и кнежине, са самосталним нахиским и кнежинским кнезовима, — а у циљу ефикаснијег руковођења устанком, успостављања контаката са иностранством и организовања и других, нижих органа на слободној територији. — Али, кад је Карађорђе, са ратним успесима устаника и својим личним, у тежњи за централизацијом, почео захватати власти и изван поверене му врховне војне команде, у наслеђене надлежности кнезова и ударати на новостечене позиције војвода, који су у устанак пошли на челу народа из својих области, са очевидном намером да их потчини своме утицају, — јавила се опозиција међу старешинама са друкчијим схватањем по питању организовања те власти. Наиме, велике војводе као локалне вође устанка, прихватили су руску сугестију о оснивању Совјета, јер је ова концепција била блиска њиховом ставу по том питању. — У предложеном саставу, односно у саставу најугледнијих претставника свих нахија — у крајњој линији великих војвода и старешина из опозиције — Совјет би имао да потисне Карађорђа на позиције искључиво врховног војног команданта, а затим, да сам презме и функцију главног органа. У том смислу руски претставници подржали су опозиционаре, такозвану „русофилску странку“, јер су претпостављали да би се преко једног таквог органа, претставничког и колективног, могло много успешније интервенисати у корист Русије, него преко „неограниченог владоца“ који би могао, у својој тежњи за потпуном независношћу, — и у спољнополитичкој оријентацији бити несигуран, лавирати нарочито према Аустрији, а која је била ближе и имала истоветне руским политичке циљеве на Балкану.

Што се тиче идеолошког утицаја школованих Срба из Угарске, углавном правника, — тај се утицај огледао, пре свега, у подвлачењу извесних општих начела по којима би се ново државно уређење у Србији завело. Замишљено идеално и као остварење амбиција појединаца неспроводивих у Угарској, — уколико би се у Србији прихватило, паралисало би све тенденције проишле из личних интереса — и руске и српских војвода и Карађорђа. По тим начелима Србија би се организовала у много чему према карактеру њене ослободилачке борбе, на линији друштвених и економских односа насталих са уклањањем турског спахиског система, као и према неким традицијама укорењеним у народу (изборност српских органа власти, претставнички систем), — а што би допринело успостављању „земаљског поретка“ на демократско-патријархалној и истовремено на буржоаско-демократској основи. — Тако је један од њих — Божа Грујовић (угарски доктор права и професор Харковског универзитета, родом из Руме) истакао у својој „беседи“ (образложењу предлога о оснивању „Правитељствујушћег Совјета“), да убудуће у Србији „закон“ треба да буде „воља вилајет-

ска“. Затим, да под „једним истим законом“ морају бити „и господари, поглавари и Совјет Правитељствујушчи (опишћа канцеларија) и свештенство и војинство и сав народ [...]“ — Мада „закон“ није постао „воља вилајетска“, нити „врховни господар у земљи“, и, мада нису сви друштвени слојеви тада пред законом изједначени — као у Француској револуцији, чији се дух и овде осећа — значајно је као предлог да се оно што је потенцијално било у једном антифеудалном устанку у тако малој и економски врло заосталој земљи, готово без грађанства, — регулише по принципима који су истицани у Западној Европи од стране грађанске класе и кроз њене револуције. — (Совјет је основан 1805 али не према настојањима војвода и руских претставника. Наиме, није постао главни политички орган, нити је ма у чему ограничио Карађорђа. Будући за све време устанка непосредно најјача и војна и политичка личност, што доказују и настојања Русије да његову власт ограниче, — Карађорђе је сам основао Совјет, који је радио, за све време устанка, по његовим налозима, односно имао је онолико власти колико му је Карађорђе одредио.)

Иначе, узети одвојено, ови унутрашњи сукоби у Србији око позиција врховног војда, у много чему су истоветни са процесом који је карактеристичан за крај Средњег века, кад су се водиле борбе између владара и локалних органа, а за централизацију расцепкане феудалне власти. Тада, као што је познато, централизација се могла спровести сужавањем наследних привилегија племства, укидањем разних повластица и претварањем дотле самосталних локалних органа у органе владоаца. — И у Србији, за време турске владавине, практиковане локалне самоуправе, нахиске и кнежинске, поново правно регулисане ферманима Порте од 1793—1796 са реформним покретом султана Селима III, дале су изборне и истовремено наследне српске кнезове, који су самостално иступали пред везиром и заступали народ у оквирима поверене им функције. Војно и политички ојачали у устанку, они се нису могли, без великог отпора, подврнути Карађорђу, чак и онда кад су то интереси ослобођења земље захтевали. — Зато се борба старешина и Карађорђа око одлучујућих позиција у апарату власти морала током устанка наставити, као и руска интервенција.

Користећи примирје у рату са Турском, које се прећутно пренело и на устаничку Србију, руски претставници — маркиз Паулучи и Родофиникин — поднели су 1807 детаљније предлоге о „државном“ уређењу Србије, познате у нашој историографији као „Конвенција“ и „Основаније“ за Србију. По првом предлогу — све веће градове у Србији запосела би руска војска, а руски цар би одредио земљи „способног земљеуправитеља“ и дао јој „конституцију“. Чиновници би се, исто тако, постављали у име руског цара — и цео систем би изгледао онако како га је Маркс укратко обележио под именом руског „државног поретка“ у земљама „под њеном заштитом“. По другом предлогу — најкраће поменуто — Србија би се изделила на губерније са губернаторима на челу, завели би се феудални односи према тадашњем стању у царској Русији, а Сенат би, са дожи-

вотним сенаторима постао главно политичко тело са Карађорђем као претседником. Али, у том својству Карађорђева улога би се свела на формалност, а његова права сузила до права на унапређења, одликовања и помиловања чиновника — уз два гласа више пред осталим члановима Сената.

Вожд Карађорђе, усред свих ових околности, тј. притиснут и руским предлозима о уређењу Србије, којима се јасно ишло за потпуним ограничењем његове власти, затим, истим намерама великих војвода уз руску политичку подршку, и на крају, настојањима Срба из Угарске захваћених идејама Француске револуције, која је ограничила власт монарха дајући велику политичку улогу буржоазији и народу, — био је принуђен да и сам, у одбрани стечених позиција, свој доминантан положај у земљи и писменим путем регулише. — Тако је дошло до одлука од 1808 и од 1811, односно до „уставних аката“, по којима Карађорђе (и „његово законо потомство“) преузима „старање о народу“, уз обећања да ће све одлуке доносити у сагласности са Совјетом. — У остваривању својих тежњи Карађорђе се ослањао на основне политичке снаге у земљи — народ, који није био увучен у сукобе око власти, а што је ишло у прилог Карађорђу, скупштину старешина, из које су временом опозиционари или отстранени или се прикључили Карађорђу (као Ненадовићи), и, Правитељствујушци Совјет, у коме исто тако, није више било противника. — Тако су ове околности и убрзале процес централизације власти и успостављања монархије у Србији — усред рата са Турцима који је још увек био неизванстан, и то — на одређеној политичкој основи. Наиме, Карађорђе је у заостреној борби око успостављања новог државног поретка у устаничкој Србији, победио као чинилац који је имао стварну надмоћност у рату у коме се ратовало са народном војском, — упркос руском политичком притиску и отпору старешина, који су имали потпуно друкчије концепције о организовању тога поретка.

Уз досадашње излагање мора се додати да је Маркс, у интерпретацији стварања „уставне монархије“ код Срба, могао имати у виду и оно фактичко стање у коме се Србија налазила у његово доба, запостављајући притом у својој анализи, на плану унутрашњег развика, једино државни суверенитет који је и даље задржала Porta. Под *фактичким стањем* подразумевао би се овде сав онај напор најпрогресивнијих снага у Србији, као малој земљи настањеној углавном сељаштвом, тек ослобођеној од „најзаосталијег феудализма“, како је Маркс називао турски феудални поредак, — да се нови односи регулишу законима, или, како је још у поменутој беседи Боже Грујовића наведено — конституцијом, по угледу, или инспиришући се законима Западне Европе. — У том аспекту неоспорно велике зависности Србије од Русије, не само у току Првог српског устанка, — успостављање „уставне монархије“, тј. непрекидна борба за уставност, чему се Русија супротстављала, — могли би се сматрати и *аномалијом*. Наиме, феудалној Русији, и са „царским самодржављем“ — није могло одговарати доношење уста-

ва у земљама под њеном заштитом, с обзиром да уређење засновано на уставу подразумева прецизиране односе између појединих политичких група, као и односе између органа власти. То може, у извесним околностима, да умањи могућност интервенције у тим земљама, онда када је то одређеној руској политици потребно. Утолико пре што је у XIX веку уставност обично долазила или са буржоаским револуцијама, или и без револуција, али уз велике економске и политичке промене, од којих је Русија, тада претежно још феудална држава, страховала и против којих се најодлучније борила, посебно од победе над Наполеоном а са образовањем „Свете Алијансе“.

3. — Међутим, везивање преузимања институција и набројаних тековина Запада за успостављање „уставне монархије“ у Србији, а у циљу утврђивања њеног „самосталног положаја као хришћанске државе“, — може се разумети тек са уочавањем одређених међународних односа око „Источног питања“.

У склопу тих односа радикалније политичко осамостаљивање Србије („као хришћанске државе“), могло се остварити њеном оријентацијом према Западној Европи, нарочито на плану унутрашњег развика земље. Тамо се убрзано развијао правни систем за регулисање односа приватне својине којима се и Србија приближавала, те је рецепција била неминовна. Затим, од држава Западне Европе Србија није могла бити тако непосредно угрожена, као од Турске, Аустрије, па и Русије, иако је Енглеска непрекидно инсистирала на одржању *status-quo-a*. Прве две су и даље тежиле за њеним подвргавањем, док се Русија, пак, помажући Србију у њеној борби за ослобођење, односила са одговарајућим моралом *велике силе* према *малој земљи*, којој је та помоћ била неопходна. — Наиме, Русија је Србији помагала онда и у оној мери када је и колико то било неопходно, према оцини њених претставника, за потпуно потискивање Турске са Балкана и преко Србије. — Ово се показало 1813 када је Србија, разједињена борбом између руководећих људи у устанку, остављена без те помоћи, била препуштена Турској, пошто је претераним надама у ту помоћ, везала судбину устанка за исход рата између Русије и Турске. — То се показало и доцније, на пример 1835, када су претставници руске владе, услед несхватања или негирања друштвених, економских и политичких промена насталих још у устанку, одлучно захтевали, заједно са турским претставницима, — укидање „Сретењског устава“, углавном због тога што се у њему, поред осталог, говорило, у духу француске „Декларације о правима човека и грађанина“, и о — „општим народним правима Србина“. — То се, затим, показивало и доцније, и у поступку доношења такозваног „Турског устава“ од 1838 у коме није била предвиђена чак ни традиционална „Народна скупштина“. Зато је успостављен Савет са доживотним саветницима, који су, уз то, били одговорни пред Портом. — Овим је постигнута стара тежња да се српски „предвођитељи“ у својој власти Саветом ограниче, али је зато окрњена аутономија Србије, пошто

је тиме омогућено јаче и Портино мешање у њене унутрашње одnose. — Истовремено, у том уставу, о народу као неком политичком фактору, о чијој се иначе „заштити“ у руским изјавама непрекидно бринуло, — није било много помена, иако је на притисак народа кроз буне овај устав и донесен. — Разуме се, Руси, којима је била препуштена брига о српским интересима на Порти, нису могли да превазиђу своја схватања о поретку који би требало да буде успостављен у оним земљама, које су постале „полунезависне“ и под патронатом Русије.

Међутим, друштвено-економске и политичке промене које су у XIX веку извршене на Западу, одговарале су истовременим променама у Србији, — иако је друштво у државама Западне Европе било далеко напредније, иако носиоци борбе за независност Србије, због сопственог несхватања револуције и тих промена — (као укидања феудализма и успостављања односа приватне својине) — нису били потпуно дорасли и за решавање задатака на организовању и одговарајућег државноправног поретка, увек у духу тих промена, имајући врло дуго пред очима Турску и њен државни поредак. Уз то, напредне идеје, којима су биле руковођене прогресивне снаге на Западу у организовању новог државног и друштвеног живота, споро су продирале у Србију — услед опште заосталости земље, преовладавања колективног начина живота (породичне задруге), тј. због патријархалне друштвене основе, која је, уз истицање народних глaвара, олакшала успостављање одређеног облика владавине и уставну монархије. — Па ипак, иако споро, те су идеје продирале. — Тако су још у Првом српском устанку, и на другим секторима развоја државе — законодавном, културно-просветном, војном — предузимани подухвати на прогресивној основи. — У Карађорђевог закону, који претставља најпунији одраз тадашњих ратних прилика и друштвених односа у Србији, те у том смислу има и много трагова ранијих, средњовековних правних схватања, — формулисани су, у најбитнијем, и неки нови моменти — као укидање кулука, забрана истраживања вештица, и друго. — На просветном плану основана је Велика школа у Србији са оријентацијом ка изучавању хуманистичких наука. На војном — покушано је и са организовањем стајаће војске, уз одговарајући „егзерцир“ по европском узору, итд., да се током XIX века „преузимање институција Запада“ још интензивније настави.

И покушаји и постигнути резултати претстављали су афирмацију појаве једне нове државе на Балкану и једне нове нације, која је својом борбом за ослобођење од Турака — од „бројно много надмоћнијег непријатеља“, како је већ Маркс напоменуо за Србију, — упркос интервенције руских претставника и става великих сила — указала и другим балканским народима у шта се могу поуздати и на шта се морају ослонити и у својој борби за независност.